

De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 23 Juni 1881 (Staatsblad No. 124.)

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE, Abonneementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE; Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam.
Inzendingen, die later dan Dinsdag 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 19 Juni 1910. No. 1694.

Abonnementen: franco aan huis, per drie maanden f 1.50, voor België per jaar f 5.50 bij vooruitbetaling, voor het verdere Buitenland en Ned-Indië per jaar f 8 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f —.10. Abonneementen worden aangenomen door het Bureau te Amsterdam, Boekhandelaars, Postdirecteuren enz.
Advertenties: van 1 tot 6 regels f 1.00, voor elk regel meer f —.20. Aanvragen en vermelding van lieftogaten f —.15 per regel.

Pro Siege.

DERDE REEKS. (Zesde gedeelte).

Het Koningschap van Christus en de Wetenschap.

III.

DE WETENSCHAP ALS MACHT.

Want er is geschreven: Ik zal de wijsheid der wijzen doen vergaan, en het verstand der verstandigen zal ik te niet maken. 1 Cor. 1: 19.

Met opzet spraken we dusver van het ons menschen verleende wetvermogen, niet van ons kenvermogen, en zoo ook van het weten van Jezus, en niet van zijn wetenschap. Het komt er toch op aan, duidelijk te doen uitkomen, hoever het vermogen in de menselijke natuur ging om onmiddellijk zekerheid te erlangen, zonder opzettelijk ingesteld onderzoek, en om bij Jezus' weten in het licht te stellen, hoever zijn kennis van God, van de wereld en van den mensch ging, zonder dat hij, wat wij noemen, een wetenschappelijk onderzoek instelde. Reeds op twaalfjarige leeftijd zette Jezus zich in den tempel te Jerusalem onder de wetenschappelijke mannen van die dagen neder, en toonde de Schrift zóó te verstaan en zóó te kennen, dat een ieder verslagen was over zijn vragen en antwoorden. Dit weten en verstaan van de Schrift nu was bij Jezus geen vrucht van een opleiding in één der Rabbinistische scholen, maar blijk van een kennis die hem op andere wijze was toegekomen. Een wetenschappelijk onderzoek en opgeleid geleerde was Jezus niet. Het is daarom wel zaak, helder in te zien, wat men thans vooral onder wetenschap verstaat, teneinde scherp het onderscheid te beseffen tusschen wat voor ons de wetenschap is, en hetgeen Jezus uit zich zelve wist en doorzag. In drieërlei zin kunnen wij van wetenschap spreken. Men kan, hoorende van iets dat gebeurd is, vragen: Hadt ge daar wetenschap na? Dan bedoelt men alleen te vragen, of ge daarvan af wist; wist dat het gebeurd was en zóó gebeurd was; en dan komt het neer op enkel weten. Ook in dien zin nu komt het woord wetenschap herhaaldelijk in de Schrift voor. Zoo in Job 10: 7, als Job zegt: „Het is in uw wetenschap dat ik niet goddeloos ben", of ook als er in Num. 24: 16 gesproken wordt van „de wetenschap des Allerhoogsten", en als het in Hand. 24: 22 heet: „Als ik nadere wetenschap van dezen weg zal hebben". Zelfs kan tot op zekere hoogte gezegd, dat in de Schriften het woord „wetenschap" hoofdzakelijk in dezen zin gebezigd wordt. De beteekenis, door ons aan het woord wetenschap gehecht, vindt ge in de Schrift nog bijna niet. Dit neemt intusschen niet weg, dat thans wetenschap gemeenlijk in heel anderen zin gebezigd wordt. Deels als men spreekt van een bepaalde wetenschap, zoo b.v. de geneeskundige wetenschap, de rechtskundige wetenschap enz., deels als men spreekt van de wetenschap in het algemeen. Spreekt men toch van de medische wetenschap, zoo verstaat men daaronder gemeenlijk de samenstelling van alle kennis en kundigheid, die op een gegeven oogenblik ter beschikking van de arts staat, om hun krachten te genezen. Dit bedoelt in het minst niet, dat alle geneeskundigen tot eenzelfde inzicht zijn gekomen. Integendeel, ook op medisch gebied staat school naast school. Er is de allopathie, er is de homeopathie, er is de natuurgeneeskunde, en er zijn nog andere methoden. En ook onder de mannen, die in hoofdzaak eenzelfde methode volgen, loopen de overtuigingen nogmaals zeer uiteen. Wat de een aanbeveelt, wordt door den ander vaak als ondoeltreffend bestreden. Maar dit hebben allen gemeen, dat hun kennis en inzicht rust op een nauwkeurig onderzoek van het menschelek lichaam, in zijn samenstelling, in den gang van het leven, in de functie van zijn organen, en in al wat den toestand van het lichaam beheerscht; voorts op een onderzoek naar de krankheden en verwondingen die het lichaam ontreddeuren kunnen; dan op een onderzoek naar wat deze ontreddeuring kan voorkomen; en op een onderzoek naar de middelen om krankheden te genezen en verwondingen te heelen. Het is dit wetenschappelijk onderzoek, dat aan allen gemeen is, en aan dit wetenschappelijk onderzoek ontleent de verkrege kennis haar wetenschappelijk karakter.

Hetzelfde geldt van alle overige afzonderlijke wetenschappen, die evenzeer niet anders geven dan de samenstelling van de kennis en kundigheden die door wetenschappelijk onderzoek op dit bijzonder gebied aan kennis en wetenschap verkregen

zijn. Het gebied, waarop de ééne wetenschap werkt, verschilt natuurlijk geheel van het andere. Bij elk dier afzonderlijke wetenschappen duiken opnieuw verschillen van methoden, bevindingen en zienswijzen op. Op elk gebied staat de ééne geleerde vaak bealst tegen den anderen over. Ook hier staat school tegenover school. Wat in de ééne periode geloofd werd, wordt niet zelden in de andere met bealstheid verworpen. Zelfs omtrent de beginselen waarvan elke wetenschap heeft uit te gaan, bestaat allerminst eenstemmigheid. Maar hoe breed deze verschillen ook gapen, dit is nochtans bij de wetenschap aan al haar beoefenaren gemeen, dat ze een wetenschappelijke methode volgen, wetenschappelijk hun onderzoek instellen, en evenzo naar logischen regel de daarop gebouwd stellingen of onderstellingen vaststellen, en juist in het stevig vasthouden aan dit wetenschappelijk karakter van hun onderzoek, het eerebrevet zoeken voor hun wetenschappelijke naam.

Doch bij dit, zoo men wil, nog tamelijk onschuldig optreden van de priesters der wetenschap blijft het niet, en geheel anders komt de zaak te staan, zoodra men de aandacht afrekt van de afzonderlijke wetenschappen en richt op wat zich aandient als De Wetenschap. Dan toch geraakt men aanstonds onder den indruk van een Macht, waarvoor men wil, dat we zonder voorbehoud eerbiedig knielen zullen, en die haar scepter in onbetwistbare heerschappij over ons en over heel ons menschelek leven zwaaien zal. Genomen als De Wetenschap, werpt deze macht zich op als een Koningin die geheel de bestaande wereld tot haar rijkgebied mag rekenen. Ja, mer nog, we zien deze macht niet zelden aangedienend als een godin, bij wier orakel al wat mensch heet te zwerven zal hebben. En met een: „Groot is de Diana der Epheser!" wordt de roem van deze godin der kennis steeds verder verbreid. Zoolang ge nu met een bepaalde, met een afzonderlijke wetenschap, b.v. met de wiskunde, met de scheikunde, met de geneeskunde, of met wat ook te doen hebt, kunt ge u van zulk een wetenschap nog een tamelijk heldere voorstelling maken, maar zóó niet gaat ge van de afzonderlijke wetenschappen op het algemeene begrip van De Wetenschap over, of alles verandert. Ge kunt niet zeggen: De Wetenschap is gelijk aan de som van alle afzonderlijke wetenschappen, want ieder voelt dat met De Wetenschap nog heel iets anders wordt bedoeld. Niet maar een bijeenvoeging van allerlei geleerdheid, maar een mystieke macht, die een onvoorwaardelijk eerbied voor haar orakel en onderwerping aan haar uitspraken afvergt. Het is niet een macht met een bepaald orgaan of vertegenwoordigd in een aanwijsbaar College van geleerden, waarvan de beslissing ware in te roepen. Haar dienst is veelmeer een soort eeredienst, en niets is gewoner dan te hooren spreken van den tempel der Wetenschap, of te hooren gewagen van haar priesters en koorknapen. Alle Overheid wordt dan ook opgeroepen, om haar goud en zilver ter harer beschikking te stellen. Inrichtingen in steeds grooter aantal en steeds prachtige van bouw eischen ze voor haar studien op. Wie haar smaden durft, wordt schier eeroos verkleurd, en wie niet vooruit gereed is voor haar uitspraken te zwichten, telt onder het verlichte deel van de bevolking niet méér. Tot voor den Rechter toe verschijnen haar priesters, om over toerekenbaarheid van schuld getuigenis af te leggen. Welk geschiedt er ook oprijst, de Wetenschap zal de solutie moeten brengen. En wat veel meer nog zegt, in heel onze gedachtenwereld, in heel onze levensopvatting, in heel onze wereldbeschouwing is het de Wetenschap, en de Wetenschap alleen, die den toon moet aangeven. Van daar, dat ten eerste ook De wetenschap geëindigd is, gelijk ze moest eindigen, met den Christus naar de kroon te steken.

Niet zij toch buigt zich voor den Christus om zich door hem te laten beoordeelen, maar ze aarzelt geen oogenblik als rechter te gaan zitten over hem. Niet de historie zal ons zeggen, wie en wat de Christus op aarde was, en niet het zelfgetuigenis van den Zoon Gods zal ons waarborgen wat hij nu is, en straks in het eind der eeuwen zijn zal. Dit alles is eeuwenlang wel zoo voorgesteld en onbedachtzaam nagepraat, maar de Wetenschap weet het thans beter. Van een voorbestaan van den Christus geen sprake, van een bovennatuurlijke geboorte uit de Moedermaagd evenmin. Zoo er al ooit een Jezus geweest is — want dit zelfs werd nog onlangs te Berlijn op hoogen toon betwist — dan is deze Jezus, gelijk een gewoon menschenkind geweest, uit Maria en Josef geboren, is hij 't zij strafrechtelijk 't zij buiten het strafrecht om, om het leven gekomen, is hij uitgedragen naar 't graf en in 't graf gebleven en kan noch op zijn beweerde op-

standing noch op zijn hooggeleefde hemelvaart anders dan schouderophalend worden neergesien. Dat alle verhaal van door hem verrichte wonderen op verloop rust, geldt als vanzelf sprekend. Al wat van hem achter bleef was de weldadige indruk van zijn verschijning en de heugenis van een enkel aangrijpend woord. Zoo heeft dan de heugenis van zijn naam zich voortgeplant, in den loop der historie heeft men zijn beeld met sagen en legenden omhangen, en vandaar de eeuwenlange afgoderij die met zijn heugenis is gedreven. En nu is het dan eindelijk de Wetenschap, die deze sieraden der phantasie weer van zijn waarachtig beeld afrukt, en ons Jezus kennen leert in dien gewonen nuchteren vorm, waardoor de moderne hem nu kent als een nobele van hart, als een aantrekkelijke figuur, als een echt vrome onder de Rabbinen van Israel, maar toch in elk geval niet anders en niets meer dan een mensch onder de menschen. Eeuw na eeuw is Christus de macht in het Europeesche leven geweest en bewoog zich het leven der volken om hem als 't middelpunt. Zóó volstrekt zelfs heerschte die macht van den Christus, dat de wetenschap haar kapel voor een tempel voor lief moest nemen. Maar ten slotte is ook hierin het keerpunt gekomen. Het beeld van den Christus verloor zijn aureool. Christus als Koning werd ontrooft. Zijn oorsprong, naam en persoon werden tot gewone proportien herleid. Van een knielen voor den Christus kan en mag dus geen sprake meer zijn. De Evangelien die van hem verhalen, zijn onbetrouwbaar; de apostelen die in zijn naam optreden, waren zelfmisleiden die ook de schare op een dwaalspoor leidde. De Schrift is geen heilig boek, maar een gewone verzameling van zeer gebrekkige stukken letterkunde, waaruit niet dan de grootste zorg enkele betrouwbare gegevens zijn op te vissen. Zoo is het met de Godheid, met het Koningschap, met de Macht van den Christus gedaan. Steeds meer gaat zijn gestalte onder en verdort zijn beeld. En waar deze star van Bethlehem in het Westen ondergaat, klimt steeds hooger aan den horizon het geniale gestalte van de Wetenschap; breidt zij haar Koninkrijk gezag steeds verder uit; is naar macht steeds toenemende; en maakt zij steeds meer den indruk van een mystieke godin, wier orakeltaal als de waarheid te beluisteren valt. De Wetenschap drong den Christus op zij, en zette zichzelf op het gestoelte der eere, waarop de Christus eeuw na eeuw geschilderd had.

Het was dan ook niet te sterk gesproken, dat De Wetenschap Jezus naar de kroon steekt. Hoe nu is de Wetenschap tot dezen euvelen oed gekomen? Feitelijk kan men zeggen, doordat ze zichzelf ontdeeld heeft. Gelijk ons toch bliken zal, is er in de Wetenschap zelve tweerlei strooming opgekomen, en is het de jongste van die twee stroomingen, die thans het hoogste woord voert. Reeds bij de volken der oudheid had de Wetenschap zich tot taak gesteld, niet alleen om de zienlijke, maar ook om de onzienlijke dingen in haar sfeer op te nemen en in diep doorgedachte en hoogstaande wijsbegeerte een oplossing van de raadselen des levens te vinden; een pogen en streven, dat zich in een zijtak der Wetenschap nog steeds voortzet. Maar bij dit hooge streven gevoelde men zich nog steeds onvast. Er bleef altoos teveel menning tegenover menning, vondt tegenover vondst, school tegenover school staan. Trok men in den kring der Wetenschap niet alleen de wereld, maar ook den geestelijken mensch en de onzienlijke dingen, dan kon men nooit tot een vaste slotsom komen. Dit gemis aan vaste conclusies brak de macht der Wetenschap. Er moest dus gestreefd worden naar zelfbeperking, de Wetenschap moest zich terugtrekken op een terrein waarop uitsluitend met vaste gegevens te werken viel. Dan eerst lag het fundament voor den bouw van haar tempel vast in den bodem van het leven, en kon in dien tempel de troon van haar Koninklijke oppermacht een plaats vinden. Dat er nog een verborgen ondergrond, een achtergrond van het leven kon zijn, viel wel niet te ontkennen, maar met dit verborgene had de Wetenschap zich niet in te laten, met dit verborgene had de mensch zijn soof niet te breken. Oas waren zintuigen eigen. Met die zintuigen konden we de zichtbare wereld waarnemen. Dit in de wereld waargenomen konden we meten, wegen, passen, onder cijfers en formules brengen. Aan die cijfers en formules viel niet te tornen. Die stonden onomstootelijk vast. En mits nu de Wetenschap haar gebied en domein naar bepaalde tot niet alleen met wiskundige zekerheid meetbare, had men steeds vasten grond onder de voeten, en kon van de Wetenschap als

een volstrekte zekerheid biedende macht gesproken worden. En op wat daaronder, daarachter of daarboven lag paste men dan welbewust niet alleen het *ignotum*, maar ook het *ignorabimus* toe. Wat zeggen wilde, dat men daarnaar opzettelijk geen onderzoek instelde, en het tot stelsel verhef om ook in de toekomst niets hiervan te willen weten.

Vanzelf was men hierdoor in het materialisme vervallen; niet alsof men dit aanvankelijk zoo bedoeld had, maar men kwam er noodzakelijk toe. Zoo toch niet verhef men zich boven den vlakken bodem van het stofelijke en zienlijke, of op geestelijk gebied keerden de oude vragen en problemen terug. En juist dit wilde men niet. Op die algemeene vragen en problemen kan de mensch uit zichzelf geen allen bevredigend en allen tot onderwerping dwingend antwoord geven. Het ging om de macht, en die macht der Wetenschap was niet te vestigen, dan op den vastliggenden bodem van hetgeen onze zintuigen waarnemen en onze logica uitspreken kon. Men loochende daarom het bestaan van een geestelijk element in den mensch niet. Dat men wetenschap beoefende en tot het vormen van besluiten in staat was, toonde en bewees immers reeds het bestaan van een geestelijk element, maar ook dit geestelijk element kon zeer wel stofelijk verklaard worden. Onze zintuigen vingen indrukken op. Die indrukken werden overgeplant op ons zenuwleven. Die zenuwen stonden met ons hersenleven in verband. Zoo vormden zich gedachten en voorstellingen. Doch dit alles kwam dan ook uit zienlijke aandoeningen op. Nog van een ziel in den mensch als van iets afzonderlijks te gewagen, was een stap in den blinde. Daar wist niemand iets van af. Dit was en bleef al vermoeden en gissen. Zoover we immers, naspurend, in den mensch den gang van zijn gevoelen, van zijn gewaarworden, van zijn denken konden waarnemen, bleven we steeds gebonden aan de stofelijke bestanddelen zijns lichaams. Een zelfstandig iets, dat dan geest of ziel zou heeten, viel nooit te ontdekken. We stelden het ons wel anders voor, maar deze voorstelling was enkel spel der verbeelding. Misschien dat er nog iets achter lag, maar dit ontrook zich in elk geval aan onze waarneming. Daar konden en mochten we niet mee rekenen. En al spoedig stond de slotsom vast, dat ook het geestelijke uit het zienlijke en waarneembare moest verklaard worden. De mensch bracht in zich zelf niets met zich mée. Hij was een spiegel, niets meer en niets anders. En in dien spiegel kaatste zich het zichtbare af. Bij den gewonen mensch zeer onhelder, omdat zijn spiegel bevelkt was. Maar in den geleerde, in den man of priester der Wetenschap werd deze spiegel steeds helderder, steeds klaarder. Ten slotte als kristal zoo schitterend en glinsterend. Het aldus in zijn spiegel opgevange beeld van de wereld was het juiste. Of wil men een ander beeld, de mensch was een stuk papier, waarop geen letter geschreven stond, en op dit blanke papier schreef de wereld zelve wat ze was en is.

Het sterkst werd dit streven zich van zijn doel bewust in de bewerking, dat eigenlijk alleen de *scientia exacta*, d. i. de op stipte berekening van gewicht, getal en maat rustende wetenschappen in engeren zin op den naam van Wetenschap aanspraak kunnen maken. Vooral in Engeland en Frankrijk is dit ver gedreven. In Engeland verstaat men nog altoos onder *sciences* uitsluitend de op berekening rustende wetenschappen, zooals wiskunde, stekunde, rekenkunde, scheikunde, natuurkunde, sterrenkunde enz. En in Frankrijk is wel niet zoo sterk, maar toch ook overwegend de opvatting van het woord *science* gangbaar als passend uitsluitend op de exacte wetenschappen. Steeds meer werd dan ook het begrip van Wetenschap ingeperkt, en dit eenzijdig onder den drang om aan de Wetenschap een volstrekt vast karakter te geven. Reeds de geschiedenis viel er daardoor buiten, als buiten staat om ons het verloop der dingen met wiskundige zekerheid weer te geven. Bij het schrijven der geschiedenis onderging ieder den invloed van zijn nationale of andersoortige sympathieën of antipathieën. Een Protestant beschreef van zelf den Bartholomeusnacht anders dan een Katholiek, een Fransman anders dan een Engelsman. Het partijleven aithans in zijn eigen land kon niemand geheel onpartijdig in echts brengen. In het schrijven van geschiedenis sprak de mensch in den Geschiedschrijver te veel mée. Niet anders was het op 't gebied der letterkunde, en vooral op dat der wijsbegeerte. Dit alles werd daarom alras buiten het gebied der Wetenschap gedrongen. Het was een terrein waarop men wel niet weten-

schappelijke ernst en nauwkeurigheid onderzoeken kon, maar wisse en waarachtige zekerheid gaven deze studien nogit. En juist dit wisse en waarachtige kon en wilde men niet prijsgeven. Immers, gaf men dit prijs, dan stond men weer machteloos tegenover het geloof en tegenover de speculatieve methode. En juist dit machteloos moest voorkomen worden. Zou de wereld, zou heel ons menschelek leven willic aan de Wetenschap onderworpen worden, dan was vóór alle dingen noodig, dat alleen het volstrekt en onwankelbaar zekere zich als Wetenschap kon aandienen. Men verloor door deze inperking wel veel terrein, maar de macht, waarop men afging, was dan toch dien prijs en tot dien prijs alleen te verwerven. Als De Wetenschap gesproken had, moest het uit zijn. En dit doel was niet te bereiken, dan zoo men losliet al datgene wat niet voor ieder denker tot stellige uitspraak leidden kon. Iets wat natuurlijk zijn recht had tegenover vooroordeel en domheid, maar elk recht miste tegenover de hoogere factoren, die feitelijk het menschelek leven beheerschen.

Het opmerkelijke hierbij is echter, dat tenslotte zelfs de vast veronderstelde bodem van het zienlijke almeer de Wetenschap begeeft. Vooral de leer der duigenaande, Ionen en Electronen leidt hier toe. Hoemmer men toch de oorzaak der beweging van het zienlijke heeft trachten na te sporen, hoe meer men tot de overtuiging is gekomen, dat ten slotte heel de actie van de natuur berust op gansch kleine, nietige, ongrijpbare atomen, en dat in die atomen zich nog weer een gehele wereld van nog veel kleinere deeltjes bevindt, die op gansch onwaarneembare en onverklaarbare wijze een elektrische beweegkracht in zich dragen. Een opvatting of onderstelling die er nu reeds toe geleid heeft, om zelfs de wetten van de Statica en andere verwante wetenschappen, die men vroeger dacht dat muurvast stonden, als allicht onhoudbaar prijs te geven. Zoo leidt het zich vastklemmen aan het bloot zienlijke en stoflijke er vanzelf toe, om de gewaande vastheid van het gebouw, waarin men rondwandelde, ten slotte toch weer in twijfel te doen trekken. 's Menschen geest kan niet bij het bloot waargenomen blijven staan, maar gehoorzaamt vanzelf aan een drang, om ook de oorzaak, zij 't ook al enkel de stoflijke oorzaak, van wat men waarneemt, te gaan onderzoeken; en hoe dieper men daarbij nu in het stoflijke en zienlijke indrong, hoe meer men ontwaarde dat de diepere grond en oorzaak van het zienlijke zelf ten slotte onzienlijk werd, en zich verloor in een wereld die aan onze zekere waarneming ontsnapte.

En dit kon al niet anders. Op den diepsten bodem van al het bestaande werkte toch altoos de alomtegenwoordige kracht Gods die het al staande en gaande houdt. Aan de oppervlakte nu moge dit alles zich laten vergeten, zoo, dat men alleen met de voor de hand liggende uitkomst rekent, maar duikt men in de wateren die onder die oppervlakte stroomen en vloeden, dan begeeft den onderzoeker terstond die vaste bodem en is waggelen de noodzakelijke, niet af te weenden uitkomst. En ditselste nu, wat bij de zienlijke dingen der wereld niet te vermijden is, doet zich evenzo voor bij het wetenschappelijk onderzoek van den mensch zelf. Ook bij den mensch toch kan men door waarneming, opmerking en vaststelling van de lichamelijke verschijnselen wel een hooge mate van zekerheid verkrijgen, maar ook in den mensch ligt achter al dit lichamelijke een verborgen achtergrond, en nauwelijks poot men daarin door te dringen, of ook hier begeeft de vastheid, en verliest men zich of in raadselen of moet wel gaan rekenen met een zelfstandig geestelijk element, dat alles weer op losse schroeven zet, althans voor hem die alleen zweeft bij de exacte wetenschap.

„Zoo hebt Gij mijn pad gekend."

Als mijn geest in mij oversteelt, was, zoo hebt Gij mijn pad gekend.
Psalm 142: 4.

Een pad is heel iets anders dan een weg. In den Hebreesch tekst staat *Nistcha*, en zoo dit woord als ons woord *pad*, komt af van een grondwoord, die *traden* beteekent. Het onderscheid met *weg* ligt dus hierin, dat een *weg* klaar ligt als ge er aan toekomt, en dat hij openstaat voor iedereen om er op te wandelen, maar dat een *pad* iets is, wat gij zelf maakt door uw voetstappen. Hebt gij zulk een pad door uw betreden van den grond en door het indrukken van uw voetstappen eenmaal gemaakt en afgeteekend, dan kan een ander in uw voetstappen nakomen, en 't zoo een pad voor een ieder worden; maar de oorspronkelijke